

RIVOJLANTIRUVCHI TA‘LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O‘QUV JARAYONINI TASHKIL ETISHNING SAMARADORLIGI

Jo‘rayeva Zuxraxon Akbarali qizi,
NamDPI Boshlang‘ich ta‘lim 1-bosqich talabasi.
+998774288268

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23309719>

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarining nazariy asoslari, ularning o‘quv jarayonidagi o‘rni va samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning intellektual, ijodiy va shaxsiy rivojlanishiga erishish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Maqolada zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o‘quv jarayonini tashkil etishning amaliy mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: rivojlantiruvchi ta‘lim, pedagogik texnologiya, o‘quv jarayoni, samaradorlik, shaxs rivojlanishi, interaktiv metodlar, kognitiv rivojlanish.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы развивающих образовательных технологий, их место в учебном процессе и эффективность. Также рассматриваются пути достижения интеллектуального, творческого и личностного развития учащихся посредством применения развивающих образовательных технологий. В статье освещаются практические механизмы организации учебного процесса на основе современных педагогических подходов.

Ключевые слова: развивающее обучение, педагогическая технология, учебный процесс, эффективность, развитие личности, интерактивные методы, когнитивное развитие.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of developmental learning technologies, their role in the educational process, and their effectiveness. It also examines ways to promote students' intellectual, creative, and personal development through the application of developmental learning technologies. The article highlights practical mechanisms for organizing the educational process based on modern pedagogical approaches.

Keywords: developmental learning, pedagogical technology, educational process, effectiveness, personal development, interactive methods, cognitive development.

Kirish. Bugungi kunda ta‘lim tizimining asosiy maqsadi – nafaqat bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, balki har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashdir. Bu maqsadga erishishda rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarining samaradorligi xalqaro miqyosda ham ilmiy jihatdan isbotlangan. Xususan, S. Freeman va boshqalarning Web of Science bazasida indekslangan tadqiqotida faol ta‘lim (active learning) usullari an‘anaviy passiv ma‘ruzalarga nisbatan o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshirishi empirik jihatdan tasdiqlangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, faol ta‘lim qo‘llanilgan guruhlarda imtihon natijalari o‘rtacha 6% ga yuqori bo‘lgan, qoniqarsiz baholar soni esa 1,5 baravarga kamaygan

[1]. Bu esa o‘quvchining bilish faoliyatini markazga qo‘yuvchi rivojlantiruvchi ta‘lim yondashuvining hayotiy zarurat ekanligini ko‘rsatadi.

Asosiy qism. Slob va hammualliflar tadqiqotida rivojlantiruvchi ta‘lim madaniy-tarixiy faoliyat nazariyasi asosida tashkil etiladigan pedagogik yondashuv sifatida talqin qilinadi. Mualliflar rivojlantiruvchi ta‘limning mohiyatini o‘quvchiga tayyor bilimlarni uzatish bilan emas, balki uning mazmunli faoliyat, ijtimoiy hamkorlik va muloqot jarayonida rivojlanishini ta‘minlash bilan bog‘laydilar. Bunday yondashuvda ta‘lim va rivojlanish bir-biridan ajratilmaydi: o‘quv topshiriqlari bolaning mavjud imkoniyatlarini hisobga olgan holda, uning keyingi rivojlanishiga turtki beradigan tarzda loyihalanadi [2].

Tadqiqotda rivojlantiruvchi ta‘limning muhim xususiyati sifatida o‘quv faoliyatining ijtimoiy-madaniy mazmunga ega bo‘lishi ko‘rsatiladi. O‘quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi subyekt emas, balki muayyan faoliyat jarayonida mazmunni anglaydigan, savollar qo‘yadigan, muammoni hal qiladigan va boshqa ishtirokchilar bilan fikr almashadigan faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqotga kirishishi, hamkorlik qilishi va o‘z faoliyatini boshqarishiga imkon beradigan pedagogik sharoitlarni yaratishga yo‘naltiriladi.

Slob va hammualliflarining tadqiqotida o‘qituvchi faoliyatining mazmuni ham o‘zgarishi qayd etiladi[2]. Rivojlantiruvchi ta‘lim sharoitida o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarning faoliyatini tashkil etuvchi, savollar va muammoli vaziyatlar orqali ularni fikrlashga undovchi hamda rivojlanish jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi subyekt sifatida qaraladi. Bunda pedagogik jarayonning markaziga tayyor javobni yetkazish emas, balki o‘quvchining bilimni faoliyat orqali egallashi va qo‘llashi qo‘yiladi.

Mazkur yondashuvning yana bir muhim jihati – o‘quv mazmunining o‘quvchining real faoliyati bilan bog‘lanishidir. Rivojlantiruvchi ta‘limda topshiriqlar o‘quvchini faqat ma‘lumotni eslab qolishga emas, balki uni tushuntirish, taqqoslash, muhokama qilish, yangi vaziyatda qo‘llash va muammoni hal qilishga yo‘naltiradi. Shu jihatdan rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalari ta‘lim mazmunini o‘zlashtirish bilan bir qatorda, o‘quvchining kognitiv, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanishini ta‘minlovchi vosita sifatida qaraladi.

Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarining mazmun-mohiyatini belgilashda o‘quvchining ta‘lim jarayonidagi faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi va mavjud bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llay olishi muhim mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday ta‘limda o‘qituvchi tayyor bilimlarni uzatuvchi emas, balki o‘quvchining bilish faoliyatini tashkil etuvchi va yo‘naltiruvchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi. O‘quv materiali muammoli vaziyatlar, mustaqil izlanish, hamkorlik va refleksiv faoliyat orqali o‘zlashtirilishi natijasida o‘quvchining nafaqat bilimlari, balki tafakkuri, ijodiy yondashuvi va o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalari ham rivojlanadi. Shu jihatdan rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarining asosiy xususiyatlarini tizimli ravishda ifodalash ularning pedagogik imkoniyatlarini aniqroq yoritishga xizmat qiladi. Mazkur xususiyatlarni quyidagi grafik organayzer orqali umumlashtirish mumkin (1-rasmga qarang).

1-rasm. Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarining asosiy xususiyatlari.

Bu texnologiyalarning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. **Rivojlantiruvchi ta‘lim tamoyili** – o‘quv jarayoni shaxsning umumiy rivojlanishiga xizmat qilishi.
2. **Faollik tamoyili** – o‘quvchining mustaqil bilish faoliyatini rag‘batlantirish.
3. **Muammolilik tamoyili** – o‘quv materialini muammoli vaziyatlar orqali o‘zlashtirish.
4. **Individual yondashuv tamoyili** – har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.
5. **Hamkorlik tamoyili** – o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi sub‘ekt-sub‘ekt munosabatlari.

Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalari o‘quvchining bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik vositalar tizimini tashkil etadi. Ularning har biri o‘quv jarayonida muayyan didaktik vazifani bajaradi: muammoli ta‘lim izlanish va tahlilni, loyihaviy ta‘lim amaliy faoliyatni, interaktiv texnologiyalar hamkorlik va muloqotni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari raqamli resurslardan foydalanishni, differensial va individuallashtirilgan ta‘lim esa o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olishni ta‘minlaydi. Mazkur texnologiyalarning o‘ziga xos jihatlarini quyidagi jadvalda tizimlashtirish mumkin.

1-jadval. Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarining asosiy turlari va pedagogik imkoniyatlari

Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyasi	Asosiy mazmuni	Qo‘llaniladigan metod va vositalar	Rivojlantiriladigan ko‘nikmalar
Muammoli ta‘lim texnologiyasi	O‘quvchilar oldiga muammoli vaziyat va vazifalarni qo‘yish, ularni mustaqil izlanish orqali hal etishga yo‘naltirish	Muammoli savol, muammoli vaziyat, tadqiqot topshirig‘i, evristik suhbat	Tahlil qilish, taqqoslash, muammoni aniqlash, mustaqil qaror qabul qilish, xulosa chiqarish
Loyihaviy ta‘lim texnologiyasi	Nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash va muayyan mahsulot yoki natijaga yo‘naltirilgan loyiha yaratish	Loyiha, guruhli ish, tadqiqot, taqdimot, portfolio	Mustaqil izlanish, rejalashtirish, ijodkorlik, hamkorlik, kommunikativ va taqdimot ko‘nikmalari
Interaktiv ta‘lim texnologiyalari	O‘quvchilarning o‘zaro muloqoti, fikr almashishi va hamkorlikdagi faoliyati asosida bilimlarni o‘zlashtirish	“Aqliy hujum”, “Klaster”, “Zinama-zina”, “Keys-stadi”, munozara	Muloqot, fikrni asoslash, hamkorlik, tanqidiy va ijodiy fikrlash
Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari	Elektron va multimedia resurslari yordamida o‘quv materialini interaktiv hamda vizual shaklda o‘zlashtirish	Elektron darslik, multimedia, ta‘lim platformalari, virtual laboratoriya, interaktiv topshiriqlar	Axborotni izlash, saralash va qayta ishlash, raqamli savodxonlik, vizual va mustaqil o‘rganish
Differensial va individuallashtirilgan ta‘lim	O‘quvchilarning bilim darajasi, qobiliyati, ehtiyoji va qiziqishlariga mos ta‘lim topshiriqlarini belgilash	Tabaqalashtirilgan topshiriqlar, individual ta‘lim yo‘nalishi, darajali mashqlar, individual topshiriqlar	Mustaqil ishlash, o‘z imkoniyatlarini baholash, o‘zini rivojlantirish, individual ta‘lim strategiyasini shakllantirish

Jadvaldan ko‘rinadiki, rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalari mazmun va qo‘llash mexanizmlariga ko‘ra farqlansa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy jihat **o‘quvchini ta‘lim**

jarayonining faol subyekti sifatida shakllantirishdan iborat. Muammoli va loyihaviy ta‘lim o‘quvchining izlanish hamda amaliy faoliyatini kuchaytirs, interaktiv texnologiyalar hamkorlik va muloqotga, AKT esa axborot bilan ishlash va raqamli faoliyatga yo‘naltiriladi [4; 328]. Differensial va individuallashtirilgan yondashuv esa ta‘lim mazmuni va topshiriqlarini o‘quvchining individual imkoniyatlariga moslashtirish imkonini beradi. Shu sababli mazkur texnologiyalarni alohida-alohida emas, balki ta‘lim maqsadi va o‘quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqib o‘zaro uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llash rivojlantiruvchi ta‘limning metodik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarining samaradorligini quyidagi mezonlar bo‘yicha baholash mumkin:

Mezon	Ko‘rsatkichlar
Kognitiv rivojlanish	<i>Tahliliy fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish, muammoni hal qilish qobiliyati</i>
Ijodiy rivojlanish	<i>Yangi g‘oyalar ishlab chiqish, noan‘anaviy yondashuv, originallik</i>
Kommunikativ rivojlanish	<i>Fikrni aniq ifodalash, jamoada ishlash, muloqot madaniyati</i>
Motivatsion rivojlanish	<i>O‘quvga qiziqish, ichki motivatsiya, mustaqil izlanishga intilish</i>
Refleksiv rivojlanish	<i>O‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni anglash, o‘z-o‘zini baholash</i>

Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki:

- o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati 30-40% ga oshadi;
- o‘quv motivatsiyasi sezilarli darajada kuchayadi;
- bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmasi shakllanadi;
- o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlik va o‘zaro yordam kuchayadi;
- o‘qituvchining roli maslahatchi va yo‘naltiruvchiga aylanadi.

Masalan, muammoli ta‘lim texnologiyasini matematika darslarida qo‘llash natijasida o‘quvchilar nafaqat formulalarni yodlaydilar, balki ularning kelib chiqishini tushunadilar, turli masalalarni mustaqil hal qilishga o‘rganadilar.

- Rivojlantiruvchi ta‘lim sharoitida o‘qituvchi:
- bilim manbai emas, balki bilish faoliyatini tashkil etuvchi;*
- o‘quvchining mustaqil izlanishiga sharoit yaratuvchi;*
- muammoli vaziyatlar yaratuvchi va ularni hal qilishga yo‘naltiruvchi;*
- o‘quvchining rivojlanishini kuzatuvchi va baholovchi;*
- refleksiv tahlilga o‘rgatuvchi sub‘ekt sifatida namoyon bo‘ladi.*

Bu esa o‘qituvchidan yuqori pedagogik mahorat, psixologik bilim va metodik tayyorgarlikni talab etadi.

- Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarini joriy etishda quyidagi muammolar uchraydi:
- o‘qituvchilarning yangi texnologiyalarni to‘liq o‘zlashtirmasligi;*
- o‘quv-metodik ta‘minotning yetarli emasligi;*
- an‘anaviy baholash tizimining yangi yondashuvga mos kelmasligi;*
- o‘quv yuklamasining ko‘pligi;*

moddiy-texnik bazaning cheklanganligi.

Kelajakda bu muammolarni hal etish uchun:

o‘qituvchilarni uzluksiz malaka oshirishga jalb etish;

elektron ta‘lim resurslarini yaratish va kengaytirish;

baholashning yangi, kriterial tizimini joriy etish;

xalqaro tajribani o‘rganish va moslashtirish zarur.

Xulosa. Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalari asosida o‘quv jarayonini tashkil etish zamonaviy ta‘limning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Bu texnologiyalar o‘quvchining faqat bilim olishini emas, balki uning har tomonlama rivojlanishini ta‘minlaydi. Mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, muammolarni hal qilish qobiliyati – bularning barchasi rivojlantiruvchi ta‘limning asosiy natijalaridir.

Rivojlantiruvchi ta‘lim texnologiyalarini samarali qo‘llash uchun o‘qituvchi innovatsion yondashuvlarni egallashi, o‘quv jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishi va har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishi lozim. Shu bilan birga, ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida izchil islohotlar olib borish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va metodik ta‘minotni yaxshilash zarur.

Zero, rivojlantiruvchi ta‘lim – kelajak avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirish, jamiyatning taraqqiyotini ta‘minlashning muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Freeman S., Eddy S. L., McDonough M., Smith M. K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M. P. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2014. – Vol. 111, № 23. – P. 8410–8415. – DOI: 10.1073/pnas.1319030111.

<https://www.researchgate.net/publication/262267588> Active learning increases student performance in science engineering and mathematics

2. Slob, L., Dobber, M., van der Veen, C., & van Oers, B. (2022). Developmental Education in Dutch primary schools: Review of research outcomes from a CHAT-based teaching approach. *Learning, Culture and Social Interaction*, 32, 1-12. Article 100596. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2021.100596>

3. Umurzoqova Zilola, Djakbarova Mahliyo Ibraximjonovna BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA OG‘ZAKI NUTQ KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH MASALASI // ReFocus. 2026. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ich-sinf-o-quvchilarida-og-zaki-nutq-ko-nikmalarini-rivojlantirish-masalasi> (дата обращения: 27.09.2026).

4. Djakbarova M.I. Boshlang‘ich ta‘limda ona tili fanlarini o‘qitish metodikasini takomillashtirishning lingvodidaktik muammo sifatida // Ta‘lim va taraqqiyot: ilmiy-uslubiy jurnal. – Namangan: Namangan davlat pedagogika instituti, 2026. – № 1. – B. 326–334. <https://journal.namspi.uz/articleview/40>